

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2020.1.2>**Володимир ЗАРОСИЛО**

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом, вул. Фроментівська, 2, м. Київ, Україна, 03039

Volodymyr ZAROSYLO

Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Law Enforcement and Anti-Corruption Activities of the Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Vladimir the Great, Interregional Academy of Personnel Management, 2 Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039

**ЖАНДАРМЕРІЯ ФРАНЦІЇ: ВИНИКНЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН
ТА ФОРМИ І МЕТОДИ ДІЯЛЬНОСТІ****FRENCH GENDARMERIE: ORIGIN, CURRENT STATE
AND FORMS AND METHODS OF ACTIVITY**

На сьогодні для охорони публічного порядку та публічної безпеки в різних країнах залучаються перш за все підрозділи Національної поліції, проте в більшості країн існують і підрозділи, які мають назви Національна гвардія, жандармерія, внутрішні війська та т. ін. Вони в більшості випадків виконують військові функції, але в мирний період їх використовують для охорони публічного порядку та публічної безпеки та протидії злочинності.

Одним з таких формувань є французька жандармерія. Слід зазначити, що виникнення та розвиток жандармерії у Франції є досить своєрідним, але вона і зараз є частиною правоохоронної системи Франції і активно працює у сфері запобігання і протидії злочинності та охорони публічного порядку та публічної безпеки.

У статті коротко аналізується історія виникнення жандармерії, її система на сьогодні та форми підготовки жандармів. Зазначені аспекти можуть бути корисними для системи організації охорони публічного порядку та публічної безпеки в Україні.

Ключові слова: публічний порядок, публічна безпека, охорона, жандармерія.

Today, the protection of public order and public safety in different countries involves primarily units of the National Police, but in most countries there are units called the National Guard, Gendarmerie, Internal Troops, etc. They perform military functions in most cases, but in peacetime they are used to protect public order and public safety and to combat crime.

One such formation is the French gendarmerie. It should be noted that the emergence and development of the gendarmerie in France is quite unique, but it is still part of the French law enforcement system and works actively in the field of crime prevention and protection and protection of public order and public safety.

The article briefly analyzes the history of the gendarmerie, its system today and the forms of training of gendarmes. These aspects can be useful for the system of organization of public order and public safety in Ukraine.

Key words: public order, public security, protection, gendarmerie.

Стан вивчення проблеми. Жандармерія Франції за окремими даними проіснувала вже понад вісім століть [1] її функції змінювалися, але вона до сьогодні користується повагою та довірою населення. Вивчення історії жандармерії Франції її форм і методів роботи у сфері охорони публічного порядку та публічної безпеки в Україні проводилися в більшості випадків епізодично [2; 3]. При цьому слід зазначити, що більшість праць які стосуються Жандармерії Франції видавалися в Російській Федерації. Окремі питання щодо діяльності жандармерії висвітлювалися й іншими авторами, проте вони робилися також епізодично [4; 5; 6; 7].

Разом з тим на сьогодні у Франції відбуваються певні кроки стосовно перебудови діяльності жандармерії, які не висвітлені у дослідженнях.

Виклад основних положень. На нашу думку, ознайомлення з системою роботи та побудовою жандармерії Франції є необхідним і корисним. Особливо коли в Україні йде перебудова правоохоронних органів, вивчаються та вдосконалюються нові форми та методи роботи по охороні публічного порядку та публічної безпеки, боротьбі із злочинністю та розслідуванням фактів скоєних правопорушень і злочинів.

Якщо проаналізувати історію виникнення та розвитку жандармерії то можна констатувати,

що жандармерія є одним з найбільш старим формуванням, у Європі, яке призначене для охорони публічного порядку та публічної безпеки.

Виникнення жандармерії було продиктовано певною мірою історичним розвитком країни. Як доводять окремі французькі дослідники жандармерія відповідний це продукт свого часу. Появу жандармерії викликали такі фактори, як:

- зростання злочинності в країні;
- побоювання можновладців за свою безпеку з боку озброєних угруповань, які було розповсюджено у Франції у ті часи;
- досить високий рівень міграції населення, що також викликало зростання злочинності та правопорушень [8].

Проте головною причиною створення жандармерії було намагання правлячих кіл створити централізовану владу і жандармерія стала однією з рушійних сил у її створенні.

Різні автори стверджують, що історично початок жандармерії покладає створення судової поліції або маршальських судів [9]. Перші згадки про жандармерію датуються початком XI сторіччя. Жандармерія тоді носила назву маредешоссе, що в перекладі зі старофранцузького визначало «кінна поліція». Це були мобільні підрозділи, які досить швидко реагували на різноманітні правопорушення та водночас, і карали злочинців на місці.

При цьому вони підпорядковувалися центральній владі і таким чином вони могли контролювати більшість населення країни.

Розвиток жандармерії показав, що вони може виконувати відповідні функції, які необхідні для централізованої влади. Королі Франції видавали різні нормативні документи, які розширювали компетенцію жандармерії. Як свідчать дослідження в кінці XVII століття військова кінна поліція стала вже чітко сформованою організацією, яка в основному займалась питаннями охорони правопорядку в сільській місцевості, а також на дорогах, в портах та інших місцях.

Понад півстоліття пізніше вже була створена організаційна структура королівської кінної поліції, яка була розосереджена по всій країні і займалась наведенням порядку як у військових гарнізонах, так і серед цивільних.

Слід зазначити що в містах підрозділи жандармерії не використовувалися. На той час в містах вже була сформована поліція, яка безпосередньо займалась підтриманням порядку та розкриттям злочинів.

Після революції 1791 року кінну поліцію було ліквідовано, водночас, був ліквідований і сам інститут королівської влади.

Проте для нової влади королівська кінна поліція була необхідна перш за все як сила, яка б підтримувала порядок в сільській місцевості. В цей час країна була охоплена політичною кризою та відповідно економічним безладдям.

Слід зазначити, що жандармерія була необхідна новій владі як інструмент, який охороняв порядок. Проте оскільки було проведено реформу судової влади, то всі повноваження стосовно судових функцій було передано до судів а жандармерія була обмежена лише питаннями підтримання правопорядку.

Закон про жандармерію, який був прийнятий 28 січня 1791 року, відмінив назву королівська кінна поліція і замінив її на жандармерією. Крім того на жандармерію було покладено обов'язки щодо охорони громадського порядку та громадської безпеки на всій території Франції крім міст, де вже була створена поліція.

Наполеон Бонапарт після приходу до влади покладав великі надії на жандармерію. Він називав жандармерію «елітою армії» і вважав, що тільки жандармерія може навести порядок і встановити панування закону в країні [10; 11].

Він вперше встановив звання генерального інспектора жандармерії і призначив на цю посаду маршала Монсо. Маршал Монсо обіймав цю посаду з 1801 по 1815 рік і носив почесний титул «першого жандарма Франції».

Жандармерія при Наполеонові була реорганізована. Було створено 30 дивізіонів в усіх департаментах Франції та в окупованих країнах Західної Європи. Загальна чисельність жандармерії становила 26 000 осіб [15]. Особливо питання використання жандармерії як військового підрозділи було також висунуте на перше місце. Жандарми брали участь у війні в Іспанії, Італії, Німеччині та Австрії.

Слід зазначити, що в цей період вже чітко сформулювалося питання компетенції жандармерії. Вона підпорядковувалася в питаннях виявлення, а також розкриття та розслідування злочинів місцевим органам влади, проте, якщо злочини стосувались державної зради чи змови проти імператора та т. ін. то про них негайно інформувався Париж і центральні підрозділи жандармерії проводили відповідне розслідування.

Слід зазначити, що підпорядкування жандармерії місцевим органам влади з самого початку не означало, що жандармерія має виконувати всі розпорядження та рішення місцевої влади. Особливо це проявлялося у сфері виявлення злочинів та їх розслідування. Жандарми діяли самостійно і підпорядкову-

валися законам, що допомагало дотриманню відповідного правопорядку.

29 жовтня 1820 року був прийнятий перший новий указ про військову службу, згідно з яким жандармерія була підпорядкована трьом міністерствам:

- військовому міністерству в питаннях організації служби, підборі кадрів, управлінні підрозділами;

- міністерству внутрішніх справ в усіх питаннях що стосувалось охорони громадського порядку;

- міністерству юстиції в питаннях щодо забезпечення проведення судової політики, а також функціонування судової поліції.

Зазначений порядок підпорядкування підрозділів жандармерії зберігся і до сьогодні. Проте кількість міністерств, яким підпорядковуються жандарми збільшилась.

Розвиток жандармерії активно продовжувався у 19 сторіччі. Було створено Республіканську Гвардію, як частину жандармерії, пізніше було створено мобільні підрозділи, які з самого початку використовують для припинення масових заворушень та безладу.

У 1920 році вперше було створено територіальні підрозділи жандармерії, які було підпорядковано міністру оборони. Пізніше були сформовані спеціальні підрозділи, мобільні військові підрозділи, морська та річкова, аеродромна і повітряна жандармерія, жандармерія озброєння та особливо небезпечних об'єктів.

Таким чином на сьогодні жандармерія у Франції виконує завдання з охорони громадського порядку та громадської безпеки, але проведення оперативно-розшукової діяльності та оперативно-розшукових заходів з тим це є військовий підрозділ [13].

Жандармерія включає в себе цілий ряд підрозділів, які виконують і військові і правоохоронні функції. Вона складається з:

1. Територіальних пів жандармерії.
2. Республіканської гвардії.
3. Мобільних військових підрозділів.
4. Морської та річкової жандармерії.
5. Аеродромної та повітряної жандармерії.
6. Спеціальних рятувальних підрозділів.
7. Жандармерії озброєння, особливо небезпечних об'єктів та станів.

Якщо коротко проаналізувати діяльність кожного з цих підрозділів і порівняти їх з системою правоохоронних органів в Україні, то можна визначити що більшість функцій включають функції поліції, прикордонних підрозділів, рятувальних служб та підрозділів охорони.

Територіальні підрозділи жандармерії складаються з 97 батальйонів, які складаються з 397 рот. Роти складаються з 3607 від-

ділень, які є основними базовими структурними одиницями жандармерії в країні.

Основним підрозділом жандармерії на місцях, які підпорядковуються командуванню роти, є відділення жандармерії. Командирами відділень призначають жандарми молодшого начальницького складу (major, adjutant) [14]. До складу відділень входять від 6 до 40 осіб.

Командир відділення постійно підтримує тісні контакти з мерами міст та комун, де розташоване відділення, генеральним радником кантону, представниками місцевої адміністрації, судової та військової влади в кантоні.

До завдань відділення входить охорона громадського порядку, загальний нагляд за порядком, підтримання порядку на дорогах місцевого підпорядкування, розслідування дрібних порушень правопорядку та злочинів, допомога громадянам та захист власності від протиправних посягань.

Відділення повністю забезпечуються в залежності від кількості особового складу автотранспортом, мотоциклами, велосипедами, різноманітними засобами зв'язку, зброєю та іншим спорядженням.

На кантональному рівні роти жандармерії складаються з відділень, які підпорядковуються командиру роти (капітан чи старший лейтенант) і виконують всі функції, які виконують відділення.

В кожному кантоні також існує спеціальний підрозділ PSIG (підрозділ спостереження та швидкого реагування). Цей підрозділ використовується в основному в нічний та вечірній час при скоєнні аварій, проведенні аварійних робіт, перевірці дорожнього руху, а також при затриманні правопорушників, охороні місць скоєння злочинів, проведенні обшуків та інших заходів разом з іншими територіальними силами жандармерії.

Спеціальні підрозділи, які є в кожному кантональному підрозділі також використовуються при здійсненні заходів з охорони громадського порядку під час надзвичайних подій, масових заходів, перевірці підозрілих осіб уночі, охороні підходів до важливих об'єктів, допомоги в регулюванні дорожнього руху та т. ін.

Республіканська гвардія як частина жандармерії складається з двох піхотних батальйонів, які здійснюють цілодобову охорону національних палаців: Єлисейського, Національної Асамблеї, Сенату та інших урядових установ, та виконують функції почесного караулу при офіційних зустрічах закордонних гостей та інших важливих осіб. До складу республіканської гвардії входить військовий оркестр, хор французької армії в складі

80 співаків, а також підрозділи військових та кавалерійських фанфаристів.

Всього до складу республіканської гвардії входить три тисячі жандармів та 515 коней, які постійно навчаються і завжди готові до церемоніальних маршів та інших заходів.

Морська жандармерія була створена 2 січня 1970 року згідно закону, прийнятому Національною Асамблеєю.

Морська жандармерія має такі завдання:

1. Охороняти національні території морів від порушень та забруднення.

2. Підтримувати порядок у портах, на морських базах та інших територіях, які прилягають до моря.

3. Виконувати функції судової поліції у разі скоєння правопорушень на цих територіях та на бортах кораблів.

4. Охороняти морські кордони Франції.

5. Виконувати поліцейські функції на національній території морів.

6. Надавати допомогу у випадках аварій чи стихійного лиха потерпілим на морях.

Річкова жандармерія Франції є частиною територіальної жандармерії і виконує функції охорони навколишнього середовища на терені внутрішніх водних ресурсів. Крім того, жандармерія контролює риболовлю на річках, судноплавства та стан берегів. У великих містах зазначити питаннями займається поліція.

Повітряна жандармерія у Франції має подвійне підпорядкування. Вона підпорядкована командуванню національної жандармерії в плані проведення різних операцій, пов'язаних з застосуванням повітряних сил та командуванню повітряних сил в питаннях бойового використання сил повітряної жандармерії під час війни.

До завдань повітряної жандармерії входять питання здійснення повітряного патрулювання окремих регіонів з метою виявлення окремих порушень правил дорожнього руху, екологічної безпеки, правил рибальства, полювання та інших порушень. Підрозділи повітряної жандармерії патрулюють регіони країни, де відбулись стихійні лиха чи надзвичайні події з метою виявлення осіб, яким потрібна допомога та організують доставку харчів, медикаментів та інших речей потерпілим.

Повітряна жандармерія тісно взаємодіє з територіальною жандармерією в питаннях розшуку і затриманню злочинців, підозрілих транспортних засобів, човнів та кораблів. До її завдань входить також охорона режимних об'єктів з повітря.

Аеродромна жандармерія була створена 31 травня 1953 року. Підпорядкування цього типу жандармерії також подвійне. Вона під-

порядкована керівництву жандармерії на вищому рівні та керівництву центральної директорії цивільної авіації.

До завдань аеродромної жандармерії входять питання контролю за пасажирами та їх багажем, а також за вантажами, які перевозяться повітряним транспортом. Як і інші підрозділи жандармерії, аеродромна жандармерія виконує адміністративні, слідчі (судові) та репресивні функції.

Адміністративні функції аеродромної жандармерії складаються з нагляду за пасажирами, їх багажем та вантажами, і в разі виявлення порушень складання відповідних протоколів чи проведення затримань правопорушників.

Слідчі функції аеродромної жандармерії включають в себе проведення розслідування по злочинах, які скоєні на території аеропортів, пограничних переходів та інших місцях, що підпадають під юрисдикцію аеродромної жандармерії, тобто вона виконує певною мірою функції прикордонної служби.

До речі на інших кордонах Франції також працюють жандарми, які виконують функції прикордонного контролю та контролю за в'їздом і виїздом громадян. На сьогодні зазначена функція не виконується, оскільки фактично прикордонного контролю на території окремі держави не здійснюють.

Жандармерія також здійснюється контроль за перевезенням вантажів залізницею та в цілому стан залізничних перевезень. Проте у великих містах на вокзалах чергують поліцейські.

Жандармерія озброєння та особливо небезпечних об'єктів була створена порівняно недавно, в 1973 році. Мета її створення була забезпечення охорони особливо небезпечних об'єктів, таких як атомні станції, різні об'єкти, де зберігаються небезпечні речовини та т. ін.

Жандармерія озброєння контролює також об'єкти ракетно-космічного комплексу Франції та місця базування балістичних ракет. До її завдань входить і забезпечення таємності інформації про об'єкти їх охорону та персонал.

Як і всяка жандармерія, жандармерія озброєння має адміністративні та судові функції.

Адміністративні функції жандармерії озброєння включають в себе проведення заходів по попередженню правопорушень, пов'язаних з несанкціонованими проникненнями на охоронювані об'єкти, спробами вивідати таємниці про об'єкти чи про те, що зберігається або виробляється на них.

Судові функції жандармерії озброєння включають в себе проведення розслідування фактів порушення правил режиму охорону-

ваних об'єктів та в разі необхідності затримання осіб, які здійснюють порушення.

Відносяться формування жандармерії, які працюють в гірських важкодоступних районах і до їх завдань входить надання допомоги туристам, які попали в снігові заноси, чи згубили дорогу. Серед цих підрозділів є також спеціальні спелеологічні підрозділи та підрозділи скелелазів.

Мобільні спеціальні підрозділи жандармерії складаються з мобільних дивізіонів чотирьох типів та національного штурмового батальйону жандармерії.

Мобільні дивізіони застосовуються при масових порушеннях громадського порядку чи як військові підрозділи під час військових дій.

Національний штурмовий батальйон жандармерії є елітним підрозділом Збройних сил Франції. До його складу входять:

- штурмовий підрозділ (батальйон швидкого реагування) – він бере участь в операціях при захопленні заручників, терористичних актах коли є загроза знищення об'єктів або людей, заворушеннях у в'язницях та інших тяжких правопорушеннях;

- десантно-штурмовий батальйон, який використовується також при проведенні подібних операцій, що і штурмовий батальйон, але він може швидко пересуватись на великі відстані. Він може використовуватись для відновлення громадського порядку під час масових заворушень;

- підрозділ гарантування безпеки Президента, який відповідає за особисту безпеку голови держави, організовує охорону та попередження терористичних актів проти нього та членів його сім'ї.

До спеціальних підрозділів також належать кінологічні батальйони жандармерії, які є у кожному кантоні.

Крім жандармерії у самій Франції є декілька підрозділів, які розміщені в колоніях Франції: Антигуа, Реюньон, Нова Каледонія, Французька Полінезія та Сан П'єр.

Робота жандармерії в цих районах відрізняється від роботи її у Франції. Жандарми там є не тільки представниками держави, але часто виконують різноманітні функції. Вони надають допомогу місцевому населенню у сфері митних, адвокатських та інших послуг.

Як і жандарми на території Франції жандарми в колоніях виконують адміністративні та судові функції. Вони підпорядковані керівництву жандармерії і можуть виконувати ті ж самі функції, що і жандарми у Франції.

Сучасна жандармерія, об'єднує в собі, якщо порівняти з Україною, функції Національної поліції, Національної гвардії України,

Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної прикордонної служби.

В 1983 році була підписана угода між національною поліцією Франції та національною жандармерією про розділ зон відповідальності.

Поліція, згідно цієї угоди, контролює міста, в яких більше ніж 30 тисяч жителів, центри департаментів та великі міста.

В цілому на сьогодні жандармерія обслуговує понад 95% території на якій проживає понад 50% всього населення.

Основним завданням жандармерії є виконання функцій адміністративної поліції або, як пише Ж. Ведель, – досягнення всього того, що записано в Муніципальному кодексі Франції (ст.97) безпека, спокій (добрий порядок) та дотримання санітарних норм і правил, тобто охорона здорового навколишнього середовища. [15]

Безпека в розумінні окремих дослідників включає охорону громадської безпеки в самому широкому розумінні цього слова. Функції жандармерії в даному плані направлені на те, щоб запобігти створенню небезпеки для громадян в самому широкому змісті цього слова.

Це включає такі функції:

- охорону об'єктів де зберігаються радіоактивні речовини (жандармерія озброєння та охорони важливих об'єктів);

- охорону аеродромів та перевірка літаків (аеродромна жандармерія);

- забезпечення охорони і безпеки на території де мешкають громадяни (територіальні підрозділи жандармерії). До її завдань входять попередження всіх випадків коли виникає загроза нормальним умовам проживання громадян (будівництво, коли є загроза падіння об'єктів, ураження струмом, небезпека пожеж і т. ін.);

- виконання функцій щодо рятування громадян, які потрапили у надзвичайні ситуації (спеціальні рятувальні підрозділи);

- захист громадян під час масових заворушень та припинення погромів та інших протиправних дій (спеціальні підрозділи жандармерії).

Висновки. Якщо говорити про використання досвіду діяльності жандармерії в Україні, то можна запропонувати наступні законодавчі та практичні дії:

- об'єднання всіх органів, які забезпечують охорону громадського порядку та громадську безпеку з підпорядкуванням їх одному міністру, як в принципі зараз здійснено в Україні, але є певні відмінності, всі відомства, які входять до МВС України: Національна гвардія

дія України, Державна служба надзвичайних ситуацій, Державна прикордонна служба України, Національна поліція мають певні самостійні досить великі керівні органи, які відсутні у Франції;

- використати досвід діяльності жандармерії Франції у сільській місцевості, тобто забезпечувати поліцейських відповідними умовами для проживання і діяльності за рахунок місцевих громад, але з підпорядкуванням регіональним управлінням Національної поліції;

- налагодити безпосередній обмін інформацією між всіма відомствами, які входять до системи МВС України з тим, щоб швидко

реагувати на ті чи інші події, які відбуваються в Україні;

- провести експерименти стосовно подвійного підпорядкування окремих підрозділів, які здійснюють охорону публічного порядку та публічної безпеки, наприклад, у аеропортах подвійне підпорядкування МВС України та міністерству інфраструктури та ін.;

- розробляти та постійно вдосконалювати систему взаємозв'язку між підрозділами Національної поліції та іншими підрозділами, які входять до МВС України з метою більш тісної взаємодії у різноманітних питаннях охорони публічного порядку та публічної безпеки.

Література:

1. Alary E. L'histoire de la gendarmerie, Calmann – Levy, Paris, 2000.
2. Заросило В. О. Жандармерія Франції : посібник / за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 44 с.
3. Бирюков П. Н. Полиция Французской Республики. Жандармерия. *Евразийский юридический журнал*. 2009. № 10 (17). URL: http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=897:2010-07-26-12-46-16&catid=121:2010-07-26-07-50-29.
4. Біленчук П., Толочко О., Кофанов А., Кобилянський О. Україна-Франція: договірні взаємовідносини у гуманітарній та правовій сферах: Навчальний посібник. Київ : КИИ, 2009. 80 с.
5. Судебная система Франции. – Министерство юстиции Франции. – ENSP – Марк Швенденер. Киев : КНУВС, 2005 (12–15 апреля). 19 с.
6. Толочко О.Я. Правова культура Франції: досвід історіографічного дослідження. *Правова культура: вітчизняний і зарубіжний досвід* : Матеріали науково-методичного семінару. Київ : КНУВС, 2009. С. 3.
7. Зленко Анатолій, Жуковський Аркадій, Коптілов Віктор, Манжол Володимир, Назарук Любомир. Україна і Франція: нариси багатомістової історії відносин. Л. : Світло й Тінь, 2001. 224 с.
8. Gendarmerie : de la tradition ver la modernite Service de Diffusion de la Gendarmerie Nationale, Paris, 1996. P. 45.
9. Haenel H., Lizurey R. La Gendarmerie. Paris, 1999. P. 4.
10. Андреева И. А. Генезис, становление и развитие национальной жандармерии франции. *Российский юридический журнал*. 2021. № 6. С. 32–40.
11. Marie – Helene Legrand Citoyens Officiers de Napoleon, L'Oree du Bois, Devral, 1997.
12. Тарле Наполеон. М., 1941.
13. I. Gasperi La Gendarmerie, Selection du Reader's Digest. Paris, 1997. P. 72.
14. Gend'info Avril 1998, No. 5.
15. Ведель Ж. Административное право Франции. М. : Прогресс, 1972.

References:

1. Alary E. L'histoire de la gendarmerie, Calmann-Levy, Paris, 2000.
2. Zarosilo V.O. ed. Ya. Yu. Kondratieva. Kiev: National Academy of Internal Affairs of Ukraine, 2003. 44 p.
3. Biryukov P. N. Police of the French Republic. Gendarmerie. Eurasian legal journal. 2009. No. 10 (17). URL: http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=897:2010-07-26-12-46-16&catid=121:2010-07-26-07-50-29
4. Bilenchuk P., Tolochno O., Kofanov A., Kobylyansky O. Ukraine-France: mutual agreements in the humanitarian and legal spheres: Heading guide. Kiev : KII, 2009. 80 p.
5. The judicial system of France. – Ministry of Justice of France. – ENSP – Mark Schwendener. Kiev: KNUVS, 2005 (April 12–15). 19 p.
6. Tolochko O.Ya. Legal culture of France: a report on historiographical research. Legal culture: vitchiznyany i zarubizhny dosvid : Materials of the scientific and methodological seminar. Kiev: KNUVS, 2009. P. 3.
7. Anatoliy Zlenko, Arkadiy Zhukovsky, Victor Koptilov, Volodymyr Manzhola, Lyubov Nazaruk. Ukraine and France: draw a rich history of water. L.: Light and Tin, 2001. 224 p.
8. Gendarmerie : de la tradition ver la modernite Service de Diffusion de la Gendarmerie Nationale, Paris, 1996. P. 45.
9. Haenel H., Lizurey R. La Gendarmerie. Paris, 1999. P. 4.

10. Andreeva I. A. Genesis, formation and development of the national gendarmerie of France. Russian legal journal. 2021. No. 6. S. 32–40.
11. Marie – Helene Legrand Citoyens Officiers de Napoleon, L’Oree du Bois, Devral, 1997.
12. Tarle Napoleon. M., 1941.
13. I. Gasperi La Gendarmerie, Selection du Reader’s Digest. Paris, 1997. P. 72.
- 14 Gend’info Avril 1998, no. 5.
15. Wedel Zh. Administrative law of France. M. : Progress, 1972.